

боку держави велика увага. Аксіологічність усіх цих процесів та дій проявляється як на медичному, так і на педагогічному, а також науковому та суспільному рівнях. Отже, визнання цінності комунікації на мікро-, макрорівнях – осмислений шлях у побудові демократичного та толерантного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базима Н.В. Особливості мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей з аутизмом. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2011. № 18. С. 7–9. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_18_4
2. Закон України «Про освіту» 2145-VIII пот. ред. 01.01.2023 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Кант Іммануїл. Критика чистого розуму / пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
4. Кобів Йосип, Мушак Юрій. Платон. Діалоги. Харків : Фоліо. Серія Світова класика. 2022. 352 с.
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів). Ред. від 06.07.2016. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 - Text
6. Лещук Г. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. Social Work and Education. 2021. Vol. 8, No. 3. pp. 364-372.
7. Ситниченко Л. Юрген Хабермас. Комунікативна дія і дискурс - дві форми повсякденної комунікації / Першоджерела комунікативної філософії. Пер. з нім. Л. Ситниченко. Київ : Либідь, 1996. С. 84 – 90.
8. Friedrich Nietzsche. Also sprach Zarathustra. Neu herausgegeben und eingeleitet von Felix Christen 19., vollständig neu bearbeitete. Auflage Stuttgart: Kröner Verlag. 2014. 425 с.
9. Grundwissen Philosophie Habermas von Hauke Brunhost. 2006. Stuttgart : Reclam Verlag. 169 с.

Юліана НЕСТЕРОВИЧ

*Здобувачка третього освітнього-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yuliana.nesterovych@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУ «ЗРАДНИК» У РОМАНІ р. ІВАНИЧУКА «МАЛЬВИ»

Постановка проблеми. Формування структури будь-якого концепту неможливе без аксіологічного компоненту, адже, як відомо, концептом стає тільки те поняття, до якого можна застосувати критерії оцінки. Т. Вільчинська з цього приводу зазначає: «Картина світу містить в собі не лише концепти, що відображають певні об'єкти, а й позицію суб'єкта відображення, його ставлення до цих об'єктів» [1, с. 105]. Г. Приходько

вважає оцінне значення «макрокомпонентом семантичної структури слова», який здатний впливати на значення лексеми та модифікувати його [6]. На сучасному етапі розвитку лінгвоконцептології роль оцінного компоненту в структурі концепту досліджена не достатньо, тож наше дослідження є **актуальним**.

Мета дослідження – виявити специфіку оцінного складника концепту «зрадник» у романі р. Іваничука «Мальви».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксіологічний аспект семантики слова в цілому та структури концепту зокрема досліджувала низка українських мовознавців: Т. Вільчинська (запропонувала метод семантико-аксіологічного поля для здійснення концептуального аналізу) [1], Ж. Краснобаєва-Чорна (досліджувала лінгвофраземну аксіологію) [5], Т. Космеда (аналізувала аксіологічні параметри прагмалінгвістики) [3], [4], Г. Приходько (дослідила роль оцінного компоненту в семантичній структурі слова) [5] та ін.

Проблема зради є наскрізною в романі р. Іваничука «Мальви», тож у тексті твору широко репрезентований концепт «зрадник». Структура останнього складна, як і його аксіологічний вимір.

Різко негативна оцінка надається у творі таким концептуальним смислам, як *‘зрадник батьків, опікунів’, ‘зрадник правителя’, ‘подвійний зрадник’, ‘зрадник своїх традицій’, ‘зрадливий союзник’, ‘жорстокий війняничар’, ‘відступник’, ‘лицемір’, ‘байдужа людина’, ‘той, хто зневажає свою батьківщину’, ‘той, хто соромиться свого походження’, ‘той, хто усвідомлено прагне стати яничаром’, ‘той, хто ненавидить свій народ’, ‘братовбивця’, ‘боягуз’, ‘наклепник’, ‘клятвопорушник’, ‘земноплаз’*. Такі персонажі твору не викликають співчуття чи розуміння. Вони коять зради, які нічим не можна виправдати, найчастіше заради вигоди, нерідко руйнуючи своїми вчинками життя інших людей, зокрема близьких. Негативної оцінки у тексті твору концепту надають такі засоби:

– емоційно й стилістично забарвлені слова: іменники: байдужість, жах, кара, блюзнірство, лють, докори сумління, татарва, крик, боягуз, тиранство, знецінення; прикметники: *неймовірна* зрада, *найлютіші* вороги, *бунтарські* листи, *смертний* вирок, *погане* видіння; дієслова: карати, остовпіти, розгубитися, обурюватися, вимагати, надіятись, ненавидіти, боятися, заболіти; прислівники: жорстоко, погірдливо, гостріше, вороже, крадькома, даремно;

– авторські неологізми: *зоторошилося* серце;

– різні типи речень: питальні речення: «*Але чому ніхто не обурюється..? Невже ніхто не помітив такого страшного блюзнірства?*» [2, с. 44]; спонукальні речення: «*Будьте гідними звання йені-чері і не забувайте, що найлютіші ваші вороги – болгарські гайдуки, сербські ускоки, грецькі клефти і українські козаки* [2, с. 59]; окличні речення: «*Алім відчув тепер гостріше, ніж будь-коли, як він ненавидить те плем'я, що його породило!*» [2, с. 60];

– синтаксичні та стилістичні засоби: звертання: «*О зміє ядуча, вихохана за мою пазухою, о виплодку самого Ібліса, о смерте наша!*» [2, с. 127]; вставні і вставлені конструкції: «*Від такої байдужості – адже*

тільки одне слово «яничар» наводило жах на невільників – змоторошилося серце в Марії» [2, с. 12]; парцеляція: «*Він зараз може про це нагадати. Але відступати нема куди»* [2, с. 130]; зіставлення: «*То лицар, Филоне, а не земноплаз»* [2, с. 202]; антитеза: «*...Тоді заслуговував ласки у можновладців, убиваючи рабиню, тепер – убиваючи володаря»* [2, с. 201]; гра слів: «*Збиралися на ради і на зради...*» [2, с. 204]; фразеологізми: «*А мова й віра – стає в пригоді»* [2, с. 57]; нагромадження дієслів різних видово-часових форм: «*На яничарах виросла Османська імперія, на яничарах тримається і, якщо буде воля Аллаха, загине разом із ними»* [2, с. 26]; пряма мова: «*Вона приходила до нього вночі і говорила завжди: «Козаче, соколе...». Ці слова вже не навівали запаху скошеного степу, а тільки лють на докори сумління»* [2, с. 61];

– художні засоби: епітети: *глуха* ненависть; метафори: «*Боліла душа в Стратона, дивлячись, як поглинає татарва православні душі»* [2, с. 89]; образи-символи: заразний мікроб (яничарство).

Найскладнішою у творі є оцінка вчинків персонажів, які вдаються до зради через безвихідь або стають зрадниками внаслідок несприятливих обставин, часто мимоволі чи несвідомо. Серед концептуальних смислів виокремлюємо такі: 'зрадник Бога', 'зрадник свого наставника', 'потурнак', 'віровідступник', 'яничар', 'той, хто приймає ідентичність ворога', 'той, хто співпрацює з колишнім супротивником'.

Складною і багатовимірною постає в романі проблема яничарства. Це явище за своєю суттю радше трагічне, адже полонених хлопчиків перетворювали на безжальних воїнів, змушували їх відмовитися від власної віри, батьківщини, коріння. Але разом з тим у творі представлені його різні форми, часто символічні, як-от добровільне яничарство, зміна ідентичності, набуття комплексу меншовартості тощо. Попри те, що оцінка цього явища в цілому негативна, воно викликає низку амбівалентних емоцій: від обурення до співчуття. Це знаходить своє вираження в низці текстотвірних засобів, до яких відносимо:

– емоційно та стилістично забарвлені слова: іменники: провина, совість, хрест, відступництво; прикметники та дієприкметники: *деморалізовані* яничари, *знеохочені* яничари, *німа* дочка, *тремтяча* рука, *потоптаній* хрест; дієслова: вразити, приголомшити, покаятися, простити, примусити, відібрати, сахнутися, схлипнути; прислівники: гірко, тяжко, молитовно;

– переносне значення слова: «*Твоя дочка німа, і моя теж німа – мови своєї майже не знає»* [2, с. 72];

– різні типи речень: питальні: «*Хіба не чув, як відмагається вона від одного лише слова «іяурка?»»* [2, с. 72]; спонукальні: «*Та все одно я хочу повернутися туди, тому прости мені моє відступництво, Боже»* [2, с. 17]; окличні: «*Сахнувся Іслам-Гірей: засудити до страти аталіка!»* [2, с. 145];

– синтаксичні та стилістичні фігури: звертання: «*Пустіть мене, яничари, пустіть свою матір за мур Перекопський, у мене грамота від хана»* [2, с. 223]; градація: «*Якщо повернемося – викуплю свою провину: молитвою, кров'ю, життям»* [2, с. 17]; пряма мова: «*Вона одразу*

покаялася: - *Прости мене, мій Боже... Ми ж не топтали хреста, це снилося... Прости...*» [2, с. 20].

– художні засоби: метафора: «*А в пам'яті повз потоптаний хрест і її совість пройшли маслоставські лейстровики...*» [2, с. 22]; персоніфікація: «*Та ж за нею в Україні Купайло тужить, і високі мальви-посестри визирають її із-за тинів*» [2, с. 94]; образи-символи: зів'ялі мальви (люди, які втрачають національну ідентичність на чужині), німота (незнання людиною рідної мови).

Поодинокі виокремлюємо лексико-семантичні смисли концепту «зрадник» із позитивною оцінкою, зокрема такі: **‘інакодумець’** (мудра людина, яка має свої погляди на державну політику, через що інші звинувачують її у зраді: «*Розпочинай тепер своє дабірство, ти ж знаєш Коран напам'ять, і доведи, що не я, а ти хочеш добра своїй державі. О, тобі, зраднику, більше не допоможуть усі філософи світу*» [2, с. 164]), **‘політик, який дбає про інтереси свого поневоленого народу’** («*Не можна назвати зрадою праведну боротьбу... Зрадити можна батька, та не губителя свого*» [2, с. 176]), **‘гордий яничар’** (хоча яничарство трактується у тексті негативно, почуття власної гідності яничарів, яку вони проявляють навіть перед султаном, не може не дивувати: «*Великий султане,.. дозволь хоч мені, коли забули про це твої уста, прославити сьогодні хоробре яничарське військо, що штурмувало стіни Багдада і билосся, мов стадо диких левів, за твою честь і славу*» [2, с. 24]).

Таким чином, оцінка концепту «зрадник» у романі р. Іваничука «Мальви» є переважно негативною. Окремі семантичні смисли все ж несуть позитивне навантаження (**‘інакодумець’** **‘політик, який дбає про інтереси свого поневоленого народу’**, **‘гордий яничар’**). Деякі вияви зради, як-от вимушена зрада, яничарство тощо, трактуються у творі менш категорично, ніж зрада заради вигоди. Засобами оцінки у тексті часто є емоційно й стилістично забарвлені слова, різні типи речень, синтаксичні та стилістичні фігури, художні засоби. Перспективним є дослідження оцінного компоненту в структурі концепту «зрадник» у творчості р. Іваничука.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
2. Іваничук р. Мальви : роман, есей. Харків : Фоліо, 2019. 235 с.
3. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
4. Космеда Т. Концепти *дума, думка* в українському мовленні крізь призму аксиологічної прагмалінгвістики. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.* 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 367-371.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Лінгвофраземна аксіологія : парадигмально-категорійний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 413 с.
6. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні студії.* Житомир, 2009. Випуск 45. С. 44-47.